

Методичні підходи до оцінки економічної ефективності підприємств переробної промисловості

Зигрій О. В., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет ЧПБ

В умовах ринкової економіки конкурентоспроможними можуть бути лише ті підприємства, які досягають високого рівня ефективності виробництва. Сьогодні приділяє багато уваги вивченню як теоретичних, так і практичних питань функціонування підприємств переробної промисловості. Постійно виникає питання щодо економічної ефективності, яка характеризується співвідношенням між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Згідно К. Р. Макконнела і С. Л. Брю, економічна ефективність характеризує співвідношення „витрати-випуск”, що відображає зв’язок між кількістю одиниць виробничих ресурсів, задіяних у процесі виробництва, і кількістю одержаних конкретних видів продуктів¹.

Ефективність виробництва – це складна економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами.

При цьому можливі три варіанти вказаного співвідношення:

- 1) ресурси і результати, виражені у вартісній формі;
- 2) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі;
- 3) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі.

Об’єктивно обґрунтованим, щодо визначення економічної ефективності, є народногосподарський підхід, що базується на єдиному критерії оцінки результатів діяльності, економічної ефективності функціонування підприємств,

¹Макконнелл К. Р. Экономикс. Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – 2-е изд. – М : „Дело”, 2006. - 940 с.

погоджених з ним показниках і відповідних цьому критерію умовах зміни показників економічної ефективності.

У західній літературі виділяють три види ефективності: технологічну, економічну та розподілу ресурсів. Актуальність даного аналізу полягає:

1) на його основі робиться висновок про неоднорідність сільськогосподарського сектору, що повинен братися за увагу при розробці сільськогосподарської політики;

2) у можливості оцінити вплив окремих характеристик сільськогосподарських підприємств (рентабельність, фінансова стійкість, платоспроможність);

3) у досягненні нормативного рівня розвитку приватного сектору, тобто демографічних, економічних, соціальних показників.

Суть кожної ефективності підприємств переробної промисловості відображено у рис. 1.

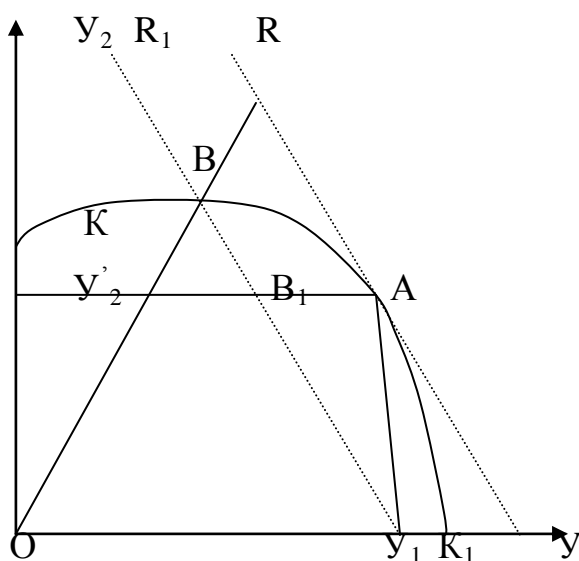

Рис. 1. Крива виробничих можливостей, технологічна, економічна ефективність та ефективність розподілу ресурсів переробних підприємств²

² Рябчик І. В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств / І. В. Рябчик, В. В. Галушко // Економіка АПК. – 2004. - № 3. - С. 101-108. – с. 103.

На рис. 1. представлена крива виробничих можливостей (KK_1) і дотична до неї крива прибутковості (R). Загальновідомо, що максимум прибутку досягається в точці торкання кривої виробничих можливостей і кривої прибутковості (т. А).

Технологічна ефективність показує, наскільки підприємство може пропорційно збільшити виробництво продукції, не залучаючи додаткових ресурсів і розраховується як $TE = OB/OB_1$.

Технологічна ефективність характеризує здатність підприємства виробити якнайбільше продукції з одиниці використаного ресурсу і приймає значення в проміжку $(1; \infty)$. Підприємства, для яких $TE = 1$, є технологічно ефективними.

Однак на практиці існують граничні (неефективні) виробники, що не використовують свій виробничий потенціал повною мірою, і тому завжди знайдуться такі підприємства, обсяги виробництва яких будуть нижче потенційно можливих. Таким чином, неефективні підприємства розташовані в області OKK_1 , нижче кривої виробничих можливостей і використовують більше ресурсів для виробництва одиниці продукції.

Показниками технологічної ефективності є урожайність з одиниці посівної площі та основні параметри якості. Основним є те, що за результат діяльності переробних підприємств береться валове виробництво сировини і цей результат зіставляється з ресурсом – посівною площею. Для того, щоб визначити якість продукції, слід визначити біологічний вихід продукту на гектар посівної площі, помноживши врожайність з гектара на відсоток вмісту відповідної органічної речовини (коефіцієнт).

Ефективність економічних відносин може бути правильно оцінена лише на основі аналізу її внеску в досягнення цільових показників більш загальної системи. Тому недостатньо лише вести мову про рівень досягнення поставленої мети, необхідний ще аналіз ступеня обґрунтованості цілей організації стосовно потреб суспільства й процес їхнього зростання. З іншого боку, ресурсна (економічна) постановка проблеми характеризується мірою,

що відображає спосіб порівняння оцінок вартості різних видів ресурсів, що склалися на даний момент на ринку. Коливання ринкових умов і нерівномірність вартісних еквівалентів на різних компонентах ринку не дозволяють оцінити функціональну ефективність елементів економічних відносин.

Вважаємо, що слід говорити про функціональну ефективність, що оцінює технологію й організацію процесів виробництва й управління (у т.ч. людський фактор) стосовно рівня, що досягнуло суспільство на даний момент.

Наступним інформаційним носієм певних кількісних та якісних характеристик економічних явищ і процесів є економічні показники. На основі аналізу рівня таких показників, їх динаміки та взаємозв'язку робляться відповідні узагальнення, висновки, обґрунтовуються рекомендації, здійснюється оцінка стану економіки переробних підприємств, виявляються невикористані резерви господарської діяльності, приймаються виважені управлінські рішення.

На практиці формою прояву економічної ефективності виступають різні показники, що базуються на діючому механізмі ціноутворення й загальноприйнятих в економіці правилах порівняння й оцінки різнорідних ресурсних потоків. Ці показники в узагальненій формі відображають окремі різні сторони економічних зв'язків й явищ, утворюючи проблему точності відображення (спостереження) процесів, що протікають. Слід зауважити, що економічна ефективність являється засобом забезпечення соціальної ефективності. Саме економічна ефективність служить матеріальною базою розв'язання соціальних проблем, їх матеріально-фінансового забезпечення³.

У науковій літературі дискутуються різні точки зору щодо вибору критеріальних показників ефективності виробництва. Велика складність полягає саме у точності їх вибору. Адже, ефективність переробних підприємств

³ Економіка підприємств : Підручник / [Петровис Й. М., Кіт А. Ф., Захарчик Г. М., Кіндрацька Г., І. та ін.] ; за загальною редакцією Й. М. Петровича. – 2-ге вид., виправл. – Львів : «Магнолія 2006», 2008. – 560 с. – с. 394.

– це складне і багатогранне явище. Сільськогосподарське виробництво, у свою чергу, вимагає органічного поєднання і взаємодії чотирьох основних факторів:

1) землі як основного засобу сільськогосподарського виробництва – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на одиницю земельної площі;

2) живої праці – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на одиницю затрат праці або на чисельність середньорічних показників;

3) минулої уречевленої праці в основних засобах виробництва – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на 1 грн. основних виробничих фондів;

4) поточних виробничих витрат – собівартість валової продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності.

У процесі виробництва здійснюється виробничий обмін кінцевого продукту з метою отримання певних споживних вартостей, спроможних задовольнити відповідні потреби людей. Таким чином, сільське господарство передбачає витрати ресурсів і одержання певних результатів. Але на однакову кількість витрачених ресурсів підприємства можуть одержувати далеко не однакові за величиною результати.

Основні показники, разом узяті, дадуть можливість повніше охарактеризувати ефективність переробних підприємств. У них знаходять відображення оцінки рівня й ефективності використання усіх видів ресурсів і витрат, що беруть участь у виробництві (див. рис. 2):

I - Загальна оцінка ефективності сільськогосподарської діяльності: 1) вартість валової (у порівняних цінах) і товарної (у діючих цінах) продукції сільського господарства з розрахунку на: 1га сільгоспугідь, 100 або 1000 грн. основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення, 1 грн. виробничих витрат, 1 працівника, зайнятого в аграрній сфері, 1 відпрацьовану в сільському господарстві люд.-год., 1 грн. доходів працівників, зайнятих в аграрній сфері (загальних), для 1грн. заробітної плати; 2) виробничі витрати

на 1 грн. валової (у порівнянних цінах) і товарної (у діючих цінах) продукції сільського господарства; 3) середньорічний заробіток 1 працівника, зайнятого в сільському господарстві; 4) прибуток від аграрної діяльності з розрахунку на: 1 га сільгоспугідь, 100 або 1000 грн. основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення, 1 грн. виробничих витрат, 1 працівника, зайнятого в аграрній сфері, 1 відпрацьовану в сільському господарстві людино-годину; 5) рівень рентабельності і рентабельність продажу.

Рис. 2. Економічна ефективність виробництва і переробки сільськогосподарської продукції

II - Оцінка ефективності вирощування сільськогосподарської продукції: 1) урожайність, ц/га; 2) якісні параметри продукції; 3) затрати праці на 1 ц, люд.-год; 4) собівартість і ціна реалізації 1 ц, грн.; 5) прибуток, грн. на: 1 ц і 1 га; 6) рівень рентабельності та рентабельність продажу.

III - Оцінка ефективності переробної промисловості: 1) якісні параметри продукції; коефіцієнт використання виробничих потужностей; відсотки виходу основної й побічної продукції; 2) енергомісткість одиниці продукції; 3) обсяг виробництва продукції з розрахунку на одного працівника та 100 грн. його заробітної плати; 4) працевіткість і собівартість одиниці готової продукції; 5) розмір прибутку на 1 т переробленої сировини та 1 т готової продукції; 6) середній заробіток 1 працівника; 7) рівень рентабельності виробництва с/г сировини й надання послуг з переробки та рентабельність продажу.

IV - Оцінка ефективності обслуговування виробництва і реалізації продукції: 1) обсяги наданих послуг (у натуральному і грошовому виразах) з розрахунку на: 1 працівника і 1 відпрацьовану людино-годину, 100 або 1000 грн. вартості основних виробничих засобів, 100 або 1000 грн. витрат, 100 або 1000 грн. заробітної плати; 2) ступінь виконання договірних зобов'язань (як за обсягом виконаних робіт, так і строками їх здійснення); 3) собівартість одиниці послуг і розміри тарифів по них; 4) розмір прибутку з розрахунку на 100 або 1000 грн. основних виробничих засобів, 1 працівника; 5) рівень рентабельності.

V – Оцінка ефективності комерційно-збутової діяльності: 1) приріст обсягу готової продукції у грошовому виразі (у звітному році порівняно з базисним та аналізованим показником товарообігу); 2) місце переробного підприємства на ринку; 3) ступінь виконання контрактних зобов'язань по поставках продукції; 4) прибуток від комерційно-збутової діяльності в цілому і з розрахунку на 1 тис.грн. вартості готової продукції або на 1 ц чи 1 т.

Для точності та достовірності визначення економічної ефективності переробних підприємств важливе значення має вивчення економічних підсистем (техніко-економічні, організаційно-економічні та соціально-економічні). Дослідження технічного та економічного стану виробництва проводиться за допомогою техніко-економічних показників, що

характеризують рівень використання сировини, матеріалів, виробничих потужностей, енергетичних ресурсів, обладнання, трудових ресурсів (вихід готової продукції з сировини, виробіток продукції на одного працівника).

Техніко-економічні показники залежно від призначення й використання розрізняють: планові; статистичні; аналітичні.

Також характеризують склад, структуру й динаміку населення, процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання, національне багатство держави, в тому числі природні ресурси та їх задоволення, доходи й витрати держави та населення.

Розрізняють системи техніко-економічних показників, які охоплюють інформацію від технічного рівня виробів до показників економічного зростання, насамперед збільшення виробництва продукції та послуг для виробничого й невиробничого споживання.

Основними показниками техніко-економічного зростання є:

1. Темп зростання національного доходу;
2. Поліпшення якості продукції;
3. Рівень і темпи науково-технічного прогресу;
4. Динаміка ефективності виробництва.

Таке зростання постає в історично визначеній соціально-економічній формі, зумовленій формою власності на засоби виробництва, його результат – збільшення реальних доходів населення, поліпшення забезпеченості предметами споживання, створення умов для вільного всебічного розвитку особистості. В основі прискорення техніко-економічного зростання є широке використання досягнень НТР, високі темпи підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва, радикальне поліпшення якості продукції.

Отже, техніко-економічні показники переробних підприємств – це база для техніко-економічного аналізу, який охоплює аспекти господарської діяльності аграрних підприємств, і в процесі якого вивчають якість продукції, що виробляються, організаційно-технічний рівень виробництва і вплив техніки, технології та організації виробництва на основні економічні показники

(продуктивність праці, фондівдача, матеріаломісткість, собівартість продукції, рентабельність, оборотність обігових коштів).

Наступним головним завданням у дослідженні економічної ефективності переробних підприємствах АПК є аналіз організаційно-економічних відносин, що відображають створення найкращих умов для скорочення усіх матеріальних потоків – від отримання сировини до випуску готової продукції – та забезпечення безперервного обслуговування виробництва як засобу нарощування продуктивності і поліпшення використання виробничих потужностей підприємства. Щоб виконувались ці завдання, організація виробничих процесів повинна відповідати певним економічним факторам (рис. 3).

Рис. 3. Економічні фактори впливу на переробні підприємства АПК

Економічні фактори реалізуються у відповідних формах, що зумовлює винятково важливу їхню роль для оптимальної побудови та ефективного функціонування виробничо-економічних систем загалом.

Використання системи показників при визначенні економічної ефективності аграрного виробництва зумовлене насамперед його специфічністю, багатогранністю і залежністю від ряду різноманітних природних, виробничо-технологічних та економічних груп факторів.

Висновки. Запропонована методика показників для оцінки економічної ефективності переробних підприємств АПК дозволяє:

- провести комплексний аналіз;
- обґрунтувати достовірні висновки про основні явища зміни економічної ефективності підприємств;
- об'єктивно оцінити ступінь цінової конкурентоспроможності;
- конкретизувати основний або допоміжний критерій;
- дати узагальнену кількісну та якісну характеристики економічних процесів, пов'язаних з ефективністю виробництва;
- приймати зважені рішення щодо вдосконалення галузевої структури аграрних підприємств;
- своєчасно реагувати на несприятливі зміни зовнішнього середовища.